

ДОШЛЮБНЕ СПІЛКУВАННЯ: ІГРИ ТА РОЗВАГИ УКРАЇНЦІВ І РОСІЯН ОДЕЩИНИ

Народні ігри, відомі нам як забава - своєрідна школа виховання. Гра була вигадана ще первісними людьми як частина складного ритуалу, який мав на меті інтенсифікувати людську енергію для найповнішого впливу на явища природи і життя. Пізніше ігри втрачають свій магічний смисл і переходять у розряд молодіжних та дитячих забав. Тож, вони бувають досить різноманітні: дитячі й молодіжні; ті, я в які гуляють тільки в хаті, та ті, в які гуляють надворі; хлоп'ячі та дівчачі або парубоцькі та дівочі; зимові, весняні, та до всіх пор року, постові, а також до різних свят.¹

Дослідження ігор дає багатющий матеріал для з'ясування історичних умов формування будь-якої нації, коріння її звичаїв, вірувань та традицій. В даному випадку нас цікавлять ігри, які можна умовно назвати молодіжними, тобто ті, в які гуляли парубки та дівки під час різних форм дошлюбного спілкування. Деякі спостереження з цього приводу були зроблені автором під час експедиційних досліджень на Одещині протягом останніх чотирьох років в с. Михайлівка Саратського р-ну [1], с. Руська Іванівка [2] та с. Чистоводне [3] Білгород-Дністровського р-ну, с. Демидове [4], с. Яковлівка [5] Березівського р-ну, с. Мирне [6], с. Десантне [7], с. Василівка [8], с. Шевченково [9], с. Фурманівка [10] Килійського р-ну серед українців та росіян.²

Слід зазначити, що в народному середовищі здавна неабияке значення для подружнього життя надавалося такому факторові, як виникнення симпатій та взаємних почуттів між парубком та дівчиною - майбутніми нареченими. Ці почуття зароджувалися, як правило, під час різноманітних форм дошлюбного спілкування молоді в традиційному середовищі. Цілковито природно, що спілкування, як правило, відбувалося не тільки по принципу розподілу хлопці - дівчата, а й по принципу розподілу майбутніх подружніх пар і цей факт дуже наглядно виступає при дослідженні різноманітних ігор та розваг молоді.

Однією з розваг молоді в Україні і зокрема на Одещині були так звані "вулиці" ("вечерінки") - своєрідні вечорниці дівчат і хлопців на свіжому повітрі "під хатою на скамейках" [1, 4, 5]. Під час проведення "вулиць" грали в ігри, співали пісень. На "вулиці" збиралися по "своїм кутам" щовечора до початку польових робіт, а потім, коли починалася робота в полі - в неділю та святкові дні.

До ігор, в які молоді парубки та дівчата гуляли на свіжому повітрі можна віднести постові ігри - тобто ті, в які гуляли коли був піст. Нами

зафіксовані такі ігри: “Гилки” (росіяни) [6,8]: за правилами вона нагадує “лапту”, в якості бити виступала “гілка”, а м’ячки - “мечики” були саморобними. Приймають участь близько 10-ти осіб. “Гілки” або “цуцик” (українці) [7]: дівчата з клубка вовни робили м’яча та кидали одна одній. Третя стояла посередині між ними та намагалася зловити м’яча. “Дурной колес” (росіяни) [6]: 10-12 осіб брали один одного за руки та “крутилися задки”, тобто розкручувалися, а потім різко відпускали один одного, таким чином всі розліталися в різні сторони, та падали. “Кручене теля” (українці) [9]: “задки ходимо кругом, крутимосся й крутимосся, а тоді назад”. Дуже схожа на попередню гру “дурной колес”. “У борща гуляти” (українці) [6]: хлопці й дівчата, тримаючись за руки, проходили по вулицях села, співаючи “посні пісні” (Наприклад: “Варвару”). “Дучки” (українці) [9]: дучки – це холмики, зроблені з грудок землі. Їх робилося чотири. Біля кожної з дучок стояв хлопець або дівчина. Навпроти них стояло ще четверо, які кидали м’яч у дучки. Якщо м’яч влучав у дучку, той, що потрапив, мінявся місцем з тим, хто “стояв на дучці”. “Вдарив не вдарив так стій, вдарив не вдарив – тікай” (українці) [9]: грали з м’ячем – хто в кого попаде. “Заїнька” (українці) [9]: дівчата ставали в коло. Та, яку обрали “Заїнькою” стояла посередині. Дівчата співали, а “Заїнька” виконувала все, про що співалось: бралася за голову, за вуха, за плечі, під боки, за коліна. При цьому дівчата співали таку пісню:

Заїньку, тай за головоньку.

Та й нікуди заїньку та й не виглянути,

Та й нікуди заїньку та й не вискочити.

Заїньку, вушка два вушка.

Та й нікуди заїньку та й не виглянути,

Та й нікуди заїньку та й не вискочити.

Заїньку, плечі в нечі.

Та й нікуди заїньку та й не виглянути,

Та й нікуди заїньку та й не вискочити.

Заїньку, скоки в боки.

Та й нікуди заїньку та й не вискочити,

Та й нікуди заїньку та й не виглянути.

Заїньку, сінця в колінця.

Та й нікуди заїньку та й не виглянути,

Та й нікуди заїньку та й не вискочити.

Були також ігри, в які гуляли незалежно від церковного календаря: “Черепки” (росіяни) [6]: кожний гравець мав свої “черепки” (кусочки-уламки битого посуду з малюнком). Мета гри – загнати щигликами свої “черепки” в ямку. “Пересигавки” (росіяни) [6]: гуляли дівчата, парами. Загальна кількість гравців – четверо. Дві дівчини сідають на землю (траву т.ін.) та піднімають вгору ноги спочатку на висоту стопи, потім вище – на

дві стопи, потім додають ще руку, потім – другу й т.ін. Дві другі дівчини намагаються подолати перешкоду – перестрибують, на російській мові це звучить “пересигивают”. “Соля” (українці) [7]: одна ведуча. Всі дівчата сідали в рядок та піднімали ноги догори. Ведуча повинна була перестрибувати їх ноги, якщо вона падала – то потім сідала і ведучою ставала інша дівчина. “Джигарда” (росіяни) [6]: молодь збиралася на пуситирі, сідали на “корточки” та стрибали один через одного. При цьому співали різні пісні, або промовляли лічилки. “Раскол” (росіяни) [6]: збиралася парубки та дівчата, розподілялися на дві групи, які ставали одна проти одної, посередині ставав один парубок, який намагався упіймати дівчину, що біжить до свого парубка, якщо зловив: цілує. Якщо не зловив і пара зійшлася – вони цілуються. Посередині міг стояти будь-який парубок, вони мінялися по черзі. “Хороню” (росіяни) [6]: аналогічна грі в “колечко”. Учасники сідають, склав долоні. Ведучій каже:

Хороню, хороню и похоронюю

Чистым золотом пропало.

И в кого, и в кого

И в боярыня мово.

Черт, хата горит

Нема кому потушитъ.

Лай, лай, отдай.

Якщо не вгадає у кого, продовжує водити, як вгадав - міняються.

“Прыжки” (росіяни) [6]: з очерету робили перешкоду, крізь яку потрібно було перестрибувати. Це виглядало так: двоє учасників піднімали очерет над землею і таким чином поступово підвищували висоту перешкоди, яку потрібно було подолати. Нагадає сучасну гру дівчат в “резиночки”. “Кремушки” (росіяни, українці) [6,9]: грають дівчата, дуже рідко – хлопці. Для гри необхідно мати 5 штук “кремушков” (обтерті та заглажені уламки цегли). Мета гри: з найбільшою спритністю при підкиданні одного “кремушка” схопити з столу або землі 1,2,3,4 інших. Таким чином гра складається з 1 кону, 2 кону, ..., “люльки”. Зберігали “кремушки” як предмет особистої гордості. “Шашки”, “шашечки” (росіяни) [6]: напередодні Різдва різали свиней та варили холодець, коли розбирали м’ясо то вибирали кісточки підквадратної форми, які висушували на печі та фарбували в різні кольори. Мета гри: точно влучити своєю “шашкою” в “шашку”, яка лежить на столі, або на землі. Якщо влучив – забираєш собі, якщо ні – втратив сою “шашку”. Перемагає той, хто забере більшу кількість “шашок”.

Зимою по хатам на “вечірках” грали в “кабак” (росіяни) [4]: – парубок та дівчина сідали спиною один до одного. Ведучій (суддя) давав команду та на рахунок “три” гравці повертали голову: якщо вони повернули голови в одну сторону: тобто один до одного – то повинні були поцілуватися: якщо

– ні – їх місце займала інша пара. Зафіксована гра “сусідка” (“соседка”) (росіяни) [4]: дівчина сідала поруч з парубком: а другий парубок намагався її “відібрати”. Грала також в “фанти”, “кольцо”, а також в “жмурки”.

Однією з форм дошлюбного спілкування росіян Одещини були “посиделки”. На яких грали в карти, різні ігри. Наприклад: “Голубки” [6]: грають двоє – парубок та дівчина. Вони сідають на табурет спинами один до одного і за командою оточуючих друзів повертають голови так, щоб зустрітися обличчями. Якщо зустрілись – повинні поцілуватися. Як бачимо, опис гри майже співпадає з грою в “кабак” [4]. “Ниточки” [6]: довгі нитки (їх кількість повинна співпадати з кількістю гравців) складають удвоє. Ведучий держить пучок ниток в місті згину. Парубки та дівчата беруться за кінці ниточок, потім ведучий відпускає нитки в місті згину і таким чином з’ясовується: хто з гравців утримує одну й ту ж нитку, але за різні кінці. Така пара – парубок та дівчина повинні були поцілуватися. Однією з форм “посиделок” росіян були “посиделки на кукурузе” [6], на які збиралась молодь, щоб знімати зелене з кукурудзи. Якщо кому-небудь з парубків попадав червоний качан кукурудзи – це вважалося великою вдачею, бо він в такому випадку міг поцілувати будь-яку дівчину з присутніх.

Дуже цікавою формою святкового молодіжного дозвілля, а також однією з форм дошлюбного спілкування була “качеля” (гойдалка). Як відмічає О. Воропай, - звичай гойдатись на гойдалці був поширений на Херсонщині, південній Київщині, Таврії, Лівобережжі та Слобожанщині. За його описом, гойдалка являла собою досить просту споруду: закопували в землю два стовпи, вгорі з’єднували їх перекладиною, з допомогою залізних кілець чіпляли дві голоблі, до яких внизу прикріплювали дошку. Гойдалка (на Одещині її називали - качеля) на селі під час Великодня - це був центр розваги всього села: від самого ранку до пізнього вечора на перший, другий, третій (а іноді протягом тижня і навіть - місяця) день свят біля гойдалки (качелі) роїлись дівчата, парубки, діти, літні люди.³ Як згадують інформатори, починали “ставити” качелю (гойдалку) за тиждень до Великодня [1-10]. У деяких заможних селян навіть була своя качеля [2,6] вона стояла в дворі у “хазяїна” на ній каталися “по четверо на доске” – “як розгайдають, аж підлітаєш”: четверо бажаючих покататися одночасно сідали в ящики, які були підвішені на вірьовках. Іноді, й просто збиралися парубки та “при вогнищах” що в цих селах на Великдень “за городами будували качелю” [4,5]. Було й так, що привозили качелю з райцентру [6]. На Одещині “качелі” (гойдалки) були досить різноманітними навіть в межах одного села [4,5]: “кручені” та “доскові”, деякі з них були розраховані на одночасне катання 15-ти осіб та розкручувались механічним засобом; деякі качелі були “на цепках” – на таких мали змогу кататися близько 10 осіб водночас, парубки, або хлопці розкручували гвинт, за свою працю вони мали право покататися безкоштовно. На вулиці біля криниці іноді була “карусель”. За

можливість погойдатися треба було сплатити - робили це тільки парубки - сплачували крашанками або грошима. Стояла качеля приблизно місяць. На вулиці біля качелі на Великдень танцювали, співали пісень, грали в "катка" [2,6] – з гори скатували яйця (крашанки) в канавку – якщо два рази попадаєш в яйце, яке лежить в канавці та вибиваєш його – воно твоє, якщо не попав – виходиш, бо програв. Приносили з собою 2-4 крашанки, як програють, бігали додому щоб узяти ще. Великодня гойдалка була не тільки в селах, а і в містах. В Одесі, аж до 30-х років нашого століття на Великдень була гойдалка разом з каруселлю на Куликовому полі, біля головного палацу (двірця). Сюди збиралася маса людей, а найбільш молоді. Літні люди на початку ХХ ст. за спогадами респондентів вважали за гріх катання на качелі. В деяких селах качелю перестали ставити за словами інформаторів "як прийшли колхозисти", але подекуди на Одещині вона зберігалася навіть до середини 50-х рр. Іноді ставили качелю під час святкування храмового дня – Храма (в кожному селі це свій день, наприклад в с.Мирне [6] на Прасковоє – 27 жовтня), але в цей день за можливість погойдатися не платили.

Дослідники вважають, що звичай гойдатись на гойдалці походить з сходу, де гойдалка була відома ще в старовинні часи. До слов'янських країн цей звичай міг прийти з Туреччини, бо саме в південних слов'ян, що були під турецьким впливом, гойдалка найулюбленіша весняна розвага. Тепер це тільки розвага, але в основі цього звичаю була мета очищатися повітрям від усього злого, що накопичилося за зиму. Хто очиститься - буде здоровий, хто не очиститься - буде хворіти. Намагалися злетіти на гойдалці якнайвище, щоб показати посіяному як зависоко та з якими темпами йому треба рости.⁴

Різноманітні ігри та розваги були своєрідними засобами дозвілля, спрямованими на вибір шлюбного партнера. У зв'язку з цим важко переоцінити їх значення в дошлюбному спілкуванні молоді. В наш час, коли історичні та соціально-економічні умови зазнали корінних змін, традиційні форми дозвілля, зокрема ігри та розваги в значній мірі втратили своє первісне призначення, однак їх естетичний, етичний потенціал та народознавчу пізнавальність варто активно використовувати при вивченні культурно-історичних процесів будь-якого регіону України.

ПРИМІТКИ:

1. Ковальчук О.В. Українське народознавство. -К.: Освіта, 1994. -С.122; Кушнір В.Г. Народознавство Одещини.-Одеса, 1998. -С.114-119.
2. Петрова Н.О. Традиційні форми дошлюбного спілкування молоді (за матеріалами етнографічних досліджень Одещини). //Записки історичного факультету. Вип/ 4.- Одеса, 1997. - С. 37-41.
3. Олекса Воропай. Звичай нашого народу (Етнографічний нарис).-К., 1993.- С.330.
4. Олекса Воропай. Звичай нашого народу.-С.330; Кушнір В.Г. Народознавство Одещини.-С.118.